

JOSIPA BARAKA PERICA, *Starokršćanska arheologija: pogrebni običaji i njihova tranzicija*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2021., 259 str.

Knjiga autorice Josipe Baraka Perica objavljena je 2021. godine u nakladništvu Sveučilišta u Zadru. Autorica je zaposlena na spomenutom Sveučilištu od 2006. godine na Odjelu za arheologiju gdje trenutno održava nastavu na preddiplomskom i diplomskom studiju. Sadržajno knjiga se sastoji od dva dijela, a svaki od ta dva dijela podijeljen je na šest poglavlja koja se, radi lakšeg praćenja izložene teme, sastoje od više podnaslova. Samom prvom dijelu prethodi autoričin *Predgovor* (str. 10-11) u kojemu izlaže ciljeve i motivacije pisanja ovoga dijela, zatim definira neke osnovne pojmove (npr. definira sami pojam starokršćanska arheologija) te na kraju zahvaljuje svojim suradnicima. Specifičnost ove knjige jest da svaki od dva dijela ima svoj *Uvod*, a svako numerirano poglavlje završava kratkim *Zaključkom* i popisom literature koja je uputa čitatelju na daljnju nadogradnju teme.

U prvom dijelu knjige (str. 15-113), analizirajući materijalne arheološke ostatke kao i mnogobrojne pisane izvore, autorica pokušava, čitatelju razumljivim izričajem, približiti samo značenje i važnost poganskih pogrebnih običaja antičkog rimskog čovjeka te kasnije pod utjecajem kršćanstva, njihovu dugotrajnu tranziciju u pogrebne običaje djelomično poznate i današnjem čovjeku. Ta tranzicija vidljiva je kroz više segmenata, a prvi obrađeni (str. 19-32) u ovom dijelu knjige jest pojava odvojenih kršćanskih groblja, a time i formiranje prve kršćanske materijalne kulture. Prekretnica jest 3. stoljeće kada dolazi do postupne i spore diferencijacije između klasičnoga rimskog i kršćanskoga pogreba (str. 33-42) što nam je vidljivo iz pisanih izvora ranih kršćanskih autoriteta koji upozoravaju, kritiziraju i daju preporuke vezane za pogrebne običaje. Jedan od većih problema na koje upozoravaju kršćanski oci toga vremena jest čašćenje mučenika i svetaca (str. 43-54) na godišnjicu njihove smrti (*dies natalis*), odnosno održavanje pogrebnih banketa. Crkveni autoriteti nastoje iskorijeniti takve gozbe, a umjesto njih propagiraju održavanje misnih slavlja i molitvu, a na mjestima grobova podižu mučeničke bazilike koje često imaju funkciju i grobišnih crkava. Arheološki tragovi pogrebnih gozbi u vidu menzi, posuđa, ostataka hrane, epigrafskih spomenika,

prikaza na mozaicima i freskama uistinu su mnogobrojni, i autorica im posvećuje posebnu pažnju (str. 55-78), što nam govori da su rane kršćanske zajednice vrlo sporo, unatoč preporukama, napuštale ovaj poganski običaj. Iduće pitanje kojim se autorica bavi jest gradnja crkava na selima (str. 79-84), točnije na privatnim posjedima, ulogom posjednika koji su ih gradili kao i crkvenim normativima kojima se pokušalo ograničiti privatiziranje tih crkava (a pravila su tu da se krše).

Vrlo zanimljiva tema koju je autorica pokušala približiti čitatelju odnosi se na položaj, smrtnost i pogrebne običaje male djece u kasnoantičkom rimskom svijetu i njihove promjene koje su se dogodile pod utjecajem kršćanstva. Ovu temu autorica je izdvojila iz predviđenih poglavlja i u knjizi se nalazi kao međutekst ili međupoglavlje (str. 85-96) što apsolutno ne umanjuje njegovu važnost, nego dodatno obogaćuje sliku pogrebnih običaja koja su kroz ranija poglavlja obrađena te arheološki potvrđena. Zadnje poglavlje (str. 97-113) prvoga dijela knjige autorica je posvetila pitanju kontinuiteta i noviteta u pogrebnim običajima u ranome srednjem vijeku.

U drugom dijelu knjige (str. 117-225) autorica na konkretnim primjerima arheoloških lokaliteta i materijalne građe pronađene na njima, iz bližeg i daljeg susjedstva, prezentira tranziciju pogrebnih običaja obrađenih u prvom dijelu. Radi se o urbanim i ruralnim grobljima, a zajednička nit vodilja jest prisutnost grobnica na svod (koje su dirigirale kasniju gradnju crkve na lokalitetu, ako je uopće bila prisutna) ili grobnica i groblja klesanih u stijeni. To su lokaliteti: nekropola grada *Sopiana* u Mađarskoj (str. 123-142), nekropola Jagodin Mala u Srbiji (str. 143-156), starokršćansko groblje El-Bagawat u Egiptu (str. 157-174), nekoliko karakterističnih starokršćanskih crkvi i grobnica na svod (str. 179-194) s prostora Bugarske i Rumunjske, s lokaliteta Ostrovice kod Niša u Srbiji te je vrlo zanimljiva arheološka situacija ispod crkve sv. Lovre u Grenobleu. Nadalje, od velikog značenja za ovu tematiku jest grobnica iz Silistre u Bugarskoj (str. 195-202), iznimno bogata freskoslikarstvom, i lokalitet Vaste (Fondo Giuliano) u Italiji (str. 209-220). Kako su ovi lokaliteti u domaćim znanstvenim publikacijama više poznati imenom, a manje sadržajno, autorica, na temelju dosadašnjih istraživanja, čitatelju donosi za svaku od njih geografsko lociranje, povijest dosadašnjih istraživanja, opće karakteristike, analizu ikonografije (najviše prisutna na freskama) i ostale važne materijalne dokaze koji upućuju na prisutnost pogrebnih gozbi. Osim već spomenutih lokaliteta, autorica se kroz kratka međupoglavlja dotakla važnosti još triju lokaliteta: lokalitet La Alberca u

Španjolskoj (str. 175-178), grobnica na svod na Sardiniji (str. 203-208) i lokalitet Voden u Bugarskoj (str. 221-225). Izlaganje završava *Općim zaključkom* (str. 227-235). Tekst je popraćen mnogobrojnim fotografijama što uvelike olakšava razumijevanje same teme, a popis fotografija s opisom donesen je na kraju knjige (str. 247-256). Naravno, tu je i popis literature (str. 237-246) i kratki životopis autorice.

Autorica ovu knjigu naziva priručnikom i ističe da ima edukativni karakter namijenjen nastavi arheologije diplomskoga studija, odnosno studentima koji već imaju određeno znanje iz starokršćanske arheologije. Međutim, ova knjiga napisana je toliko razumljivo, zanimljivo i pristupačno da je time dostupna i puno široj čitalačkoj publici zainteresiranoj za tematiku staroga kršćanstva, a ne isključivo arheolozima ili znanstvenoj publici iz srodnih disciplina.

Ana Zadro